

Ключевые слова: Гетманищина, експансія, торгівля, експорт, импорт, таможня, купечество.

Semenets V. Y. Russian economic expansion in the Hetmanschina's territory in the XVIII century.

In the article Russian economic expansion during XVIII century in the Hetmanschina's age is considered. Special attention is given to the influence of the central government on the state of the economy of the Ukrainian national political autonomy, and as a result, incorporation of the Hetmanschina to the Russian Empire.

Key words: Hetmanschina, expansion, trade, export, import, customs, merchant class.

УДК 94:336.71:«332.04/12.1918»(477)

Сердюченко Т. В.

ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО БАНКУ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)

Однією з вагомих основ фінансової політики сучасного типу будь-якої держави завжди були і залишаються банківські установи. Початок грошового розвитку країни, економіко-фінансову стабільність і незалежність держави має зберігати і центральний національний банк держави.

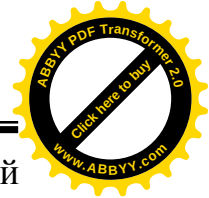
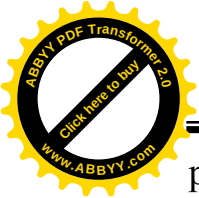
Політика гетьманської держави у банківській сфері стала об'єктом дослідження таких вчених, як: З. Комаринська, І. Лютий, О. Реєнт. Ґрунтовний аналіз банківської сфери та всієї фінансової системи Української держави Павла Скоропадського здійснив П. Гай-Нижник.

Мета статті – комплексно проаналізувати законодавче оформлення та діяльність Українського Державного банку.

Після гетьманського перевороту, відразу після створення нового уряду, міністр фінансів А. Ржепецький заявив, що, крім інших завдань, намагатиметься оновити банківський апарат у формі Державного і приватних банків. Виконувачем обов'язків директора Державного банку було залишено В. В. Ігнатовича [3].

Засновувати Український Державний банк довелося майже заново. Водночас із роботою для вироблення повномірного юридично-фінансового забезпечення головного банківського закладу країни вживалися заходи щодо відновлення зв'язку з конторами і відділеннями, налагодження центральної бухгалтерії, призначення службовців тощо. Підготовча робота тривала до початку серпня 1918 р.

Уже 6 серпня 1918 р. було затверджено Закон про встановлення

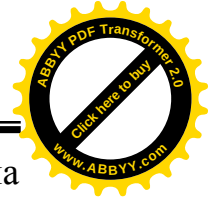
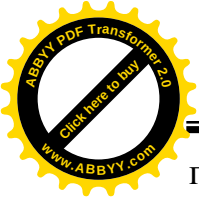
розпису платні службовцям у конторах і відділах Державного банку, який юридично вводився в дію з 1 червня, «щоб з того часу видачу добових та процентових додаткових грошей було припинено» [5]. Офіційно ж Державний банк було засновано 10 серпня 1918 р., коли П. Скоропадський підписав Закон про затвердження Статуту Українського Державного банку й асигнування коштів до його основного капіталу. Пункт 3-й Закону зазначав: «Відпустити з коштів Державної Скарбниці 100.000.000 карб. На утворення основного капіталу Державного Банку з проведенням цього видатку по обрахунку Кредитової Канцелярії на 1918 рік по Відділі Надзвичайних Видатків» [10, арк. 20].

23 серпня 1918 р. гетьман П. Скоропадський наказом за № 4 ухвалив доповідну міністра фінансів, згідно з якою з 1 червня 1918 р. товаришем директора Державного банку призначався М. Костецький, а управителем його Київської контори – В. Ігнатович. Банк мав три контори, а саме: Київську, Одеську та Харківську і 21 відділення. Призначення і завдання, покладені на Держбанк, визначав 1-й пункт розділу № I загальних постанов його Статуту, в якому, зокрема, вказувалося: «Державний Банк має на меті полекшення грошового обороту, допомогу шляхом короткострочного кредиту державному торгу і промисловості і сільському господарству на Україні, а також безпеку грошової маси» [6].

Офіційно Державний банк підпорядковувався міністрові фінансів, а директор здійснював безпосереднє керівництво його діяльністю. Крім того, він доручав провадження за його вказівками операцій із золотом та грошовими паперами, а також окремих операцій за рахунок Державної скарбниці чи різних відомств й установ. Загальне ж управління Державним банком доручалося Раді Банку та його директорів.

Директор Банку був одночасно і головою його Ради, яка складалася з: директора Кредитової канцелярії, члена від Державного контролю, члена від Міністерства торгу і промисловості та трьох представників від Міністерства фінансів, яких затверджував Гетьман за доповіддю міністра фінансів, а також з члена від кооперації, члена від київського Біржового комітету, двох членів від Протофісу та одного від Краєвого Союзу хліборобів-землевласників, які обиралися громадськими організаціями строком на 2 роки.

Згідно з розпорядженням міністра фінансів до Ради могли запрошуватися представники відповідних відомств, справи яких розглядалися. Голові Ради Державного банку дозволялося також на власний розсуд, за потреби запросити необхідних осіб на засідання з правом дорадчого голосу. Засідання Ради відбувалося не менше двох разів

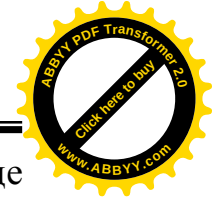
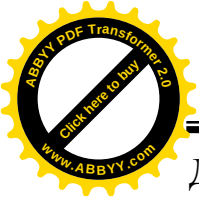
протягом місяця. Директорові Державного банку належала виконавча влада у справах, які не були доручені місцевим інституціям Банку, а розпорядча сягала повноважень, які не підлягали компетенції міністра і Ради Держбанку. Так, до обов'язків директора Банку належало:

- 1) загальне керівництво Банком, догляд за виконанням умов Статуту, а також за цілісністю всіх його кас і коштовностей;
- 2) зносини і листування від імені Банку;
- 3) розпорядження, які стосуються особистого складу службовців;
- 4) призначення ревізій і відряджень службовців для службових справ;
- 5) розпорядження витратами з правом переміщувати кредити в межах, зазначених під час затвердження щорічного обрахунку;
- 6) складання і подача, куди належить, річного обрахунку і справоздання Банку;
- 7) управління, згідно з указівками міністра фінансів, операціями, що доручаються Банкові за рахунок Державної скарбниці, а також операціями із золотом і відсотковими паперами, які належать Банкові й ощадкасам;
- 8) завідування окремими операціями, які накладаються на обов'язки Банку, за дорученням міністра фінансів, з позиками, конверсіями тощо.

Директора Державного банку призначав Гетьман на пропозицію міністра фінансів. Так само призначався товариш директора та управитель Київської контори.

Серед інституцій, які належали до центрального керівництва, зокрема були: відділ кредитових білетів, відділ місцевих інституцій, центральна бухгалтерія і центральна канцелярія. При виділі місцевих інституцій існували окрема інспекція та правнича частина. При ньому ж знаходився юрисконсульт, якому за потреби могло бути доручено завідування правничою частиною.

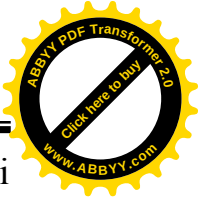
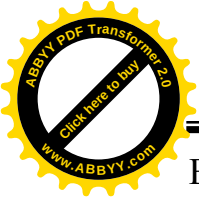
Керівна частина Державного банку визначалася на посадові класифікації окремим Тимчасовим нормальним розписом окладів утримання і класифікації посад службовців у Центральному управлінні Українського Державного банку, який указував ще й на рівень розрядів банківських працівників. Посада директора Державного банку, наприклад, відповідала IV класові і II пенсійному розрядові, але розмір пенсійного утримання директора не був фіксованим, а призначався урядом. Четвертому класові і II пенсійному розрядові відповідали й посади членів Ради Банку, що були призначеними від Міністерства фінансів, розмір річного утримання яких становив по 12 тисяч карбованців. Разом з тим у «Розписі» зазначалося, що члени Ради від Міністерства фінансів,

Державного контролю і Міністерства торгу і промисловості, які мають ще одну штатну посаду з певним утриманням, одержують з посадою члена Ради Державного банку додатково ще по 3 тис. крб на рік, на відміну від виборних членів Ради, які ніякої платні не отримували. П'ятому класові і III розрядові відповідали посади: товариша директора Держбанку з 15 тис. крб річних, директорів відділів та інспекторів, кожний з яких отримував за рік 11 тис. крб тощо. До найнижчого X класу і VII розряду належали посади канцелярського урядовця II та III рангу (із зарплатнею відповідно у 3 тис. 900 та 3 тис. 600 крб на рік) та практиканта із річною ставкою в 1 тисячу 800 карбованців [4, 211–212].

Офіційно банк відкрився 2 вересня 1918 р. Утім Державний банк почав виявляти свою активну діяльність ще як до свого офіційного відкриття, так і до свого офіційного заснування, й не лише випуском кредитових білетів, що свідчить про початок його повномірного функціонування за Гетьманату. Це виразно видно з балансів Державного банку та його відділів. Активні операції Держбанку поступово зростають. Так, з 1 липня по 23 листопада 1918 р. каса Державного банку зросла з 126 млн 732 тис. до 751 млн 967 тис. крб, облік векселів збільшився майже вдвічі (з 332 млн 887 тис. до 652 млн 446 тис. крб), позики скарбниці під торговельні операції збільшилися з 619 млн 966 тис. до 1 млрд. 129 млн 359 тис. крб, збільшилися, хоча й не набагато, спеціальні позики, а саме на 8 млн крб, з яких зросли й спеціальні позики установам дрібного кредиту (з 12 млн 160 тис. до 20 млн 098 тис. крб), банківські суми за кордоном – з 53 млн 400 тис. крб (на 23 вересня 1918 р.) за два місяці піднялися до 257 млн 352 тис. крб, іноземних банкнотів з 1 липня по 23 листопада 1918 р. (без даних за жовтень) побільшало з 13 млн 308 тис. до 44 млн 235 тис. крб, відсоткових паперів, що належали Державному банкові, збільшилося з 24 млн 408 тис. до 1 млрд 037 млн 392 тис. крб, а поточний рахунок Державної скарбниці зріс з 470 млн 696 тис. до 719 млн 166 тис. карбованців [1, 307–308].

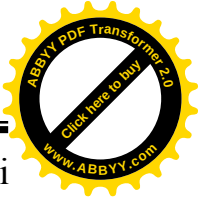
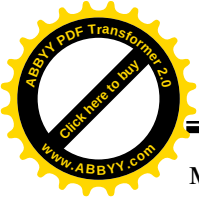
Державний банк планував активну співпрацю і з українською кооперацією. Вже на першому засіданні Ради Банку, яке відбулося 11 жовтня 1918 р., з її членів було обрано комісію, якій було доручено у терміновому порядку виробити основні постанови щодо кредитування Держбанком кооперативних кредитових установ. До складу комісії ввійшли помічник міністра торгу та промисловості й відомий кооперативний діяч С. Бородаєвський (голова), виконувач обов'язків директора Держбанку В. Ігнатович, управитель державних ощадних кас К. Білінівський, а також представник до Ради Банку від землевласників

Б. Григоренко. Вже після трьох засідань комісією було вироблено основні постанови щодо кредитування Державним банком кооперації, які було затверджено його Радою з незначними поправками. Постанови ці зводилися до таких правил: «Державний Банк кредитує кооперацію через посередництво союзів і – лише як виїмок з тої засади – окремі кооперативи, як-що вони належать до ревізійного союзу» [3, 11]. Таке рішення було прийнято тому, що на той час виникла ситуація, коли, з одного боку, кредитова кооперація України складалася з великої кількості невеликих позичково-ощадних товариств, а з другого боку, коли майже вся вона була об'єднана в економічні союзи. Саме тому й Держбанкові було б обтяжливо обслуговувати окремо численні кооперативи, та й потреби у цьому практично не було. Продуктивніше як для Державного банку, так і для самого кооперативного руху було зосередити державну допомогу саме на кооперативних спілках (союзах).

Заснування Державного банку було значним здобутком Гетьманату. Держбанк відіграв важливу роль у розбудові національної банківської і фінансової системи. У рефераті-аналізі урядової політики Кабінету Ф. Лизогуба з 1918 р. з цього приводу зазначалося, що Державний банк був державною кредитовою установою і пристосованим «по своїй структурі до торговельно-промислового життя Української Держави із всіма її особливостями» [11, арк. 27].

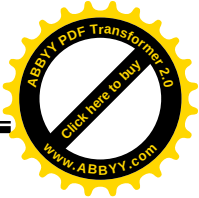
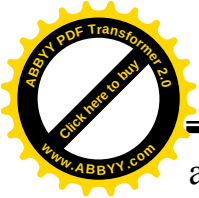
Зрозуміло, що за нових умов центром банківської діяльності в Україні повинен був стати Київ. Київські відділення після вигнання більшовиків дуже швидко самі почали відігравати роль центральних правлінь. Першим такі функції перебрало на себе київське відділення Азовсько-Донецького комерційного банку, яке скликало в Києві з'їзд управляючих українськими відділами банку і створило тимчасове правління з усіма повноваженнями й правами центрального правління. Згодом подібне було зроблено й іншими відділеннями банків, а до Києва почали переїжджати окремі члени петроградських і московських правлінь. Гетьманському уряду залишалося лише узаконити новостворені правління, які практично вже були створені й активно діяли, і санкціонувати перетворення Києва на вітчизняний банківський центр. Такий крок було зроблено шляхом затвердження 13 листопада 1918 р. тимчасового Закону про повномічності правлінь акційних комерційних банків, відділи та агенства яких знаходяться в межах України [12, арк. 1]. У Законі відзначалося, що акційні комерційні банки, місце перебування правлінь яких (за їх статутом) визначено у Росії і що мають відділи або агенства в

межах Української Держави, продовжують свою діяльність на підставі власних статутів з усіма визначеними в них додатками та змінами, а функції правлінь таких банків здійснюються їх членами, які прибули в Україну. Пунктом III Закону постановлялося: «3. Про осіб, яким згідно зі ст. 2 цього закону, належать функції правлінь, Кредитова Канцелярія, на подання од Комітету з'їздів представників акційних банків короткострокового кредиту, може видавати, по кожному банку окремо, відповідні свідоцтва. Особа, або особи, зазначені в цих свідоцтвах, користуються всіми правами, що для правлінь присвоєні статутами підналежних банків та загальними законами і за свої вчинки по управлінню та завідуванню банком, його відділами та агентствами несуть відповідальність на загальних підставах, для правлінь встановлених» [12, арк. 3]. Довіреності по банку, його відділам та агентствам, а також інші акти могли видаватися за підписом одного із членів правління певного банку.

У той час в Україні вже було утворено кілька великих акціонерних банків: Південний комерційний банк з правлінням у Харкові (статут було затверджено міністром фінансів 16 вересня 1918 р.), Донецький гірсько-промисловий банк з правлінням у Харкові (статут затверджено 5 жовтня 1918 р.), Балтійсько-Чорноморський промисловий банк з правлінням у Києві (статут затверджено 10 жовтня 1918 р.) та Український промисловий банк з правлінням у Києві (статут затверджено 17 жовтня 1918 р.) тощо. Розширяли свою діяльність такі великі банки, як Дніпровсько-Донецький комерційний банк, Руський для зовнішньої торгівлі банк, Південний банк, Київський приватного кредиту банк, Руський торгово-промисловий банк, Центральний банк Товариства взаємного кредиту на Україні, інші акціонерні, суспільні, міські і кооперативні банки, товариства вземного та іншого кредиту [3, 121].

Таким чином, у часи Гетьманату банківська діяльність в Україні пережила нове відродження і почала активно і всебічно розвиватися. Його падіння суттєво вплинуло на банківську справу і відтоді вона почала поступово, але безповоротно занепадати. Можна не сумніватися в тому, що якби діяльність банків не була насильницько перервана повстанням Директорії, а потім радянською владою, то приватний кредитовий апарат в Україні цілком налагодився б поряд із нормальним розвитком кредиту, зменшилися б випуски паперових грошей і налагодилося б торговельне та промислове життя країни. Стан банків і поліпшення їх положення за час гетьманської влади є кращим показником того, які умови необхідні для того, щоб міг існувати і правильно функціонувати у країні кредитовий

апарат, без якого неможливе ніяке промислове і торговельне життя.

Джерела та література

1. Гай-Нижник П. П. Теоретичні засади фінансової системи Української держави у 1917–1919 рр. / П. П. Гай-Нижник // УІЖ. – 1998. – № 4. – С. 3–17.
2. Гай-Нижник П. П. Державний Земельний банк Української Держави – грошовий і операційний рушій селянської реформи 1918 року / П. П. Гай-Нижник // Наукові записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. – К. : Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1998. – Т. 3. – 340 с.
3. Гай-Нижник П. П. Вихід України в 1917–1919 рр. з рубльової зони / П. П. Гай-Нижник // Фінанси України. – 1997. – № 10. – С. 120–123.
4. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) / П. П. Гай-Нижник. – К., 2004. – 430 с.
5. Державний вісник. – 1918. – 6 серпня .
6. Державний вісник. – 1918. – 17 серпня .
7. Комаринська З. Історія грошей / З. Комаринська. – Л. : Світ, 1998. – 230 с.
8. Лютий І. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки / І. Лютий. – К. : Оріана, 1999. – 320 с.
9. Реєнт О. Павло Скоропадський / О. Реєнт. – К. : Альтернативи, 2003. – 304 с.
10. Центральний державний архів Вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 1509, оп. 5, спр. 6, арк. 20.
11. ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 2, арк. 36.
12. ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 191, арк. 11.

Сердюченко Т. В. Заснування Українського Державного банку, його структура та напрями діяльності (квітень – грудень 1918 р.).

У статті на підставі узагальнення доробку попередників та аналізу джерел досліджено фінансову політику П. Скоропадського, зокрема створення та діяльність Українського Державного банку.

Ключові слова: Гетьманат, Український Державний банк, асигнування, емісія.

Сердюченко Т. В. Создание Украинского Государственного банка, его структура и направления деятельности (апрель – декабрь 1918 г.).

В статье на основе обобщения исследований предшественников проанализировано финансовую политику П. Скоропадского, в частности создание и деятельность Украинского Государственного банка.

Ключевые слова: Гетманат, Украинский Государственный банк, ассигнование, эмиссия.

Serduchenko T. V. The Foundation of Ukrainian State bank, its Structure and Direction of Activity (April – December 1918).

The article is devoted to analyses the policy of Skoropadskiy in the formation and activity of State bank. The main attention is paid to the structure and activity of the bank in the operation of movement of money's emission, credits, financial movements and other operations.

Key words: Getmanat, Ukrainian State bank, assignation, emission.